

Het absurde idee je nooit meer te zien

Rosa Montero

*Het absurde idee
je nooit meer te zien*

Vertaald uit het Spaans door Hendrik Hutter

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten op de foto's in dit boek te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Oorspronkelijke titel *La ridícula idea de no volver a verte*.

Editorial Seix Barral, S.A., Barcelona

© 2013 Rosa Montero

© 2015 Nederlandse vertaling Hendrik Hutter /

Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Foto blz. 40 (links) © Getty Images / Hulton Archives

Omslagontwerp Maartje Vermeer

Foto omslag © Getty Images / Hulton Archive

NUR 302

ISBN 978 90 284 2620 7

www.wereldbibliotheek.nl

*Voor al mijn dierbaren, met liefde.
Jullie weten wie je bent, al noem ik je niet.*

Inhoud

De kunst van het veinzen van pijn	9
Het absurde idee je nooit meer te zien	21
Een heel verstandige jonge studente	31
Sombere oude vogels	45
Het huiselijk vuur van koorts en zweet	63
Lof der zonderlingen	75
Radioactiviteit en marmelade	87
De heks met de ketel	95
Steenkolen fijnknippen met je blote handen	103
Een kwestie van vingertjes	115
Maar ik doe mijn best	129
Een intens aanmoedigende glimlach	137
Oude vleugels die langzaam vergaan	163
De laatste keer dat je een berg beklimt	171
Verborgen in het midden van de stilte	183
Het zingen van een meisje	187
Dankwoord	199
Index van hashtags	201
Bijlage: <i>Dagboek van Marie Curie</i>	203

De kunst van het veinzen van pijn

Omdat ik nooit kinderen heb gehad, zijn de belangrijkste gebeurtenissen in mijn leven sterfgevallen geweest, de dood van mensen die mij dierbaar waren. Vind je dat luguber, misschien zelfs morbide? Zo zie ik het niet, integendeel: het lijkt me juist heel logisch, natuurlijk en waar. Alleen bij geboortes en sterfgevallen kom je buiten de tijd te staan. De aarde stopt met draaien, en alle onbenulligheden waarmee we gewoonlijk onze uren verspillen, vallen als glittertjes op de grond. Wanneer er een kind wordt geboren of wanneer iemand sterft, splijt het heden open en vang je een glimp op van een kloof in de werkelijkheid, van iets monumentaals, iets heftigs en onverstoobaars. Nooit voel je je zo echt als aan de rand van die biologische grenzen, want je beseft dat je iets heel groots meemaakt. Jaren geleden vertelde de journalist Iñaki Gabilondo mij tijdens een interview dat hij veel verdriet had gehad om de dood van zijn eerste vrouw, die zeer jong aan kanker was overleden, maar dat die gebeurtenis tevens het belangrijkste was dat hem ooit was overkomen. Zijn woorden maakten diepe indruk op me, en ik heb ze dan ook onthouden, hoewel ik een geheugen als een zeef heb. Op dat moment dacht ik dat ik goed begreep wat hij bedoelde, maar pas toen ik het zelf had ervaren, snapte ik het echt. Niet alles aan de dood is afschuwelijk, hoe vreemd dat ook moge klinken (en het verbaast me dat ik het mezelf hoor zeggen).

Maar dit is geen boek over de dood.

Om eerlijk te zijn weet ik niet zo goed wat het wel is, of wat het zal zijn. Ik zie het nu voor me, bij mijn vingers, niet meer dan wat regels op een tablet, een verzameling elektronische cellen die nog geen vaste vorm heeft gekregen en waarmee ik heel gemakkelijk zou kunnen stoppen. Boeken ontstaan uit een miniem zaadje, een minuscuul eitje, een zin, een beeld, een intuïtie, en ze groeien als zygoten, organisch, cel voor cel, waarbij zich verschillende weefsels vormen en er steeds complexere structuren ontstaan, tot er uiteindelijk sprake is van een compleet schepsel met vaak onverwachte kenmerken. Ik geef toe dat ik wel een idee heb van wat ik met deze tekst wil. Maar zal het project tot het einde toe standhouden? Of zal er zich iets anders aandienen? Ik voel me als de herder uit een oude mop die verstrooid een stuk hout bewerkt met zijn zakmes. Een wandelaar vraagt: 'Wie moet dat gaan voorstellen?' Waarop hij antwoordt: 'Als het een baard krijgt, Sint-Antonius, en anders de maagd Maria.'

In elk geval een heilig beeld.

De heilige van dit boek is Marie Curie. Ik heb haar altijd een fascinerende vrouw gevonden, iets wat trouwens bijna iedereen overkomt, want ze is een uitzonderlijk en romantisch personage dat groter lijkt dan het leven zelf. Een opzienbarende Poolse vrouw, die twee Nobelprijzen won, een voor natuurkunde, samen met haar man Pierre (in 1903), en een voor scheikunde, in haar eentje (in 1911). In de geschiedenis van de Nobelprijzen zijn er maar drie anderen geweest die de prijs ook tweemaal wonnen, Linus Pauling, Frederick Sanger en John Bardeen, en alleen Pauling deed dat net als Marie in twee verschillende categorieën. Maar Linus kreeg de Nobelprijs voor de Scheikunde en voor de Vrede, en het is duidelijk dat die laatste prijs veel minder aanzien heeft (zoals bekend gaven ze die zelfs aan Kissinger). Madame Curie blijft dus voorlopig onverslaanbaar.

Bovendien heeft Marie de radioactiviteit ontdekt en gemeenten, een angstaanjagende eigenschap van de natuur, spectaculaire bovenmenselijke stralen die genezen en doden, die kankergezwellen wegbranden bij radiotherapie of lichamen verschroeien na een kernexplosie. Daarnaast ontdekte ze de elementen polonium en radium, die nog veel radioactiever zijn dan uranium. Polonium, het eerste element waarvan ze het bestaan aantoonde (en dat ze daarom naar haar land vernoemde), werd al snel overschaduwd door radium (dat belangrijker was), hoewel het recentelijk opnieuw in de mode is gekomen als een efficiënt middel om mensen te vermoorden. Denk aan de vreselijke dood van de Russische ex-spion Aleksandr Litvinenko in 2006, nadat hij polonium-210 had binnengekregen, of aan het controversiële geval van Arafat (ook een bizarre winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede). De blanke hand van Marie Curie reikte dus zelfs tot die sinistere toepassingen. De verwoestende kracht van radioactiviteit staat echter hoe dan ook, in positieve en negatieve zin, aan de basis van het bouwwerk van de twintigste eeuw, en waarschijnlijk ook van de eenentwintigste eeuw. Wij leven in radioactieve tijden.

De belangrijke positie van Madame Curie in de wetenschap was volkomen uniek, want in haar tijd mochten vrouwen vrijwel niets. Zelfs tegenwoordig zijn er relatief weinig vrouwelijke wetenschappers, en uiteraard krijgen ze nog steeds te weinig prijzen. Vanaf het begin van de Nobelprijzen tot 2011 hebben 786 mannen een prijs gewonnen en maar 44 vrouwen (nauwelijks meer dan zes procent), en bovendien was het overgrote deel daarvan voor de vrede en de literatuur. De Nobelprijs voor de Scheikunde is slechts aan vier vrouwen toegekend en die voor de Natuurkunde maar aan twee (inclusief de twee prijzen van Curie, die het percentage behoorlijk opvijzelt). Om nog maar te zwijgen van de gevallen waarin vrouwen simpelweg

van een Nobelprijs zijn beroofd, zoals Lise Meitner (1878-1968) overkwam, die een wezenlijke bijdrage leverde aan de ontdekking van kernsplijting. Desondanks werd de prijs in 1944 alleen toegekend aan de Duitser Otto Hahn, die haar niet eens noemde, want Lise was bovendien joods, en de nazi's waren toen aan de macht. Lise leefde gelukkig lang genoeg om nog te beleven dat ze alsnog erkenning begon te krijgen en op haar oude dag enkele malen in het zonnetje werd gezet, maar ik weet niet of dat genoeg was om de belediging ongedaan te maken die een heel leven had geduurd.

Nog veel erger is wat er gebeurde met Rosalind Franklin (1920-1958), een vooraanstaande Britse wetenschapster die de fundamenteen ontdekte van de moleculaire structuur van DNA. Wilkins, een mannelijke collega met wie ze een moeizame relatie had (de wetenschappelijke wereld was toen nog zeer sexistisch), pikte de aantekeningen van Rosalind en tevens een bijzonder belangrijke foto die ze van DNA had weten te maken door middel van een complex proces dat röntgendiffractie heet, en zonder dat zij het wist of er toestemming voor had gegeven liet hij ze zien aan twee concurrenten, Watson en Crick, die zich bezighielden met hetzelfde onderwerp en die hun eigen werk baseerden op de illegaal verkregen ontdekkingen. Het is niet bekend of Rosalind uiteindelijk achter de intellectuele diefstal is gekomen waar ze het slachtoffer van was geworden. Ze stierf heel jong, toen ze zevenendertig was, aan eierstokkanker, hoogstwaarschijnlijk veroorzaakt door de blootstelling aan de röntgenstralen die haar in staat stelden de structuur van DNA te ontwaren. In 1962, vier jaar na de dood van Franklin, kregen Watson, Crick en Wilkins de Nobelprijs voor de Geneeskunde voor hun ontdekkingen over DNA. Omdat je een Nobelprijs niet postuum kunt winnen, is die nooit aan Rosalind toegekend, hoewel ze dat natuurlijk wel had verdiend. De grootste schande

is echter dat noch Watson, noch Crick de bijdrage van Franklin heeft erkend. Een treurig, schunnig verhaal dus. Maar het is in elk geval wel bekend. Ik vraag me af hoeveel andere gevallen van spionage, onrechtmatige toe-eigening en parasitisme er in de geschiedenis van de wetenschap zijn geweest die nooit aan het licht zijn gekomen.

(Ongelooflijk: terwijl ik de voorgaande zinnen opschreef, heeft Sandra Castellanos, een Facebookvriendin van mij, een bericht gestuurd. We kennen elkaar niet persoonlijk, ik weet alleen dat ze in Canada woont en dat ze een goede beginnende schrijfster is, want ik heb een aantal teksten van haar gelezen. We hadden al maanden geen contact met elkaar gehad, maar plotseling is via de knetterende cybernetische weidsheid het volgende bericht bij mij binnengekomen:

Hallo Rosa, ik kwam dit tegen en dacht dat jij het wel interessant zou vinden:

Uit *For the love of Physics* van Walter Lewin:

‘Het probleem van de beperkingen van onze apparatuur maakt de prestaties van een van de briljantste maar veelal genegeerde vrouwelijke astronomen, Henrietta Swan Leavitt, des te verbazingwekkender. In 1908 had Leavitt een lage staffunctie bij het observatorium van Harvard toen ze begon met dit werk, dat een enorme stap voorwaarts mogelijk maakte bij het meten van de afstand van sterren tot de aarde. In de geschiedenis van de wetenschap zijn dit soort dingen zo vaak gebeurd dat de onderwaardering van het talent, het intellect en de bijdragen van vrouwelijke wetenschappers moet worden beschouwd als een systematische fout.’

En in een voetnoot:

‘Het overkwam Lise Meitner, die een belangrijke bijdrage leverde aan de ontdekking van kernsplijting, Rosalind Franklin, die een belangrijke bijdrage leverde aan de ontdekking van de structuur van DNA, en Jocelyn Bell, die als eerste pulsars ontdekte en die ook de Nobelprijs had moeten krijgen die in 1974 werd toegekend aan haar begeleider, Antony Hewish [...]’

Wauw! Ik had nog nooit van Leavitt of Jocelyn Bell gehoord, maar stond versteld dat ik juist nu dit bericht kreeg. En nog het meest verontrustende: dit soort #Toevalligheden, die magisch lijken, komen in de literatuur veelvuldig voor. Maar daarover zullen we het later nog hebben.)

Ik was bezig met een andere roman. Ik had al twee jaar aantekeningen gemaakt en boeken over het onderwerp gelezen. Ik had de zygoot in mijn hoofd laten groeien. Uiteindelijk begon ik aan de roman, dat wil zeggen: ik ging achter de computer zitten en begon te tikken. Dat was in november 2011. Het hele verhaal speelde zich af in de jungle, die verstikkende, rottende, gekmakende groene wildernis. Ik schreef de eerste drie hoofdstukken. Die bevielen me. Bovendien wist ik wat er verder ging gebeuren. En ook dat beviel me, dat wil zeggen, ik geloofde dat het voor mij spannend kon zijn om het op te schrijven. En toch stopte ik eind december met het verhaal, misschien wel voorgoed (ik hoop van niet). Ik ben maar één keer eerder in mijn leven halverwege met een roman opgehouden. Dat was in 1984, en toen had ik al een stuk of honderd pagina's geschreven. Ik heb ze weggegooid, behalve de eerste vijf à zes pagina's, die ik als verhaal heb gepubliceerd in mijn boek *Amantes y enemigos* onder de titel 'La vida

fácil. Die roman komt nooit meer terug. Ik voel de personages niet meer aan, hun wederwaardigheden interesseren me niet meer, ik ben het onderwerp zat. Om een roman te kunnen schrijven, om de saaie en ellenlange sessies te kunnen verdragen die dit werk met zich meebrengt, maanden, soms jaren achter elkaar, moet het verhaal in je hoofd zorgen voor belletjes die licht uitstralen. Scènes die eilanden van opwindende emoties zijn. En omdat je snel bij zo'n scène wilt komen die je rillinkjes geeft, al weet je niet waarom, worstel je je soms door maanden van intense en ondraaglijke verveling achter het toetsenbord. Zodat het landschap waar je een vaag beeld van hebt wanneer je aan een roman begint een soort enorme ring van duisternis is die af en toe wordt verlicht door een dikke iriserende parel. En moeizaam ploeter je verder door die duisternis, van het ene verhaal naar het andere, als een mot aangetrokken door een vlam, tot je bent aanbeland bij de slotscène, die voor mij de laatste is van die eilanden van licht, een stralende explosie. Daarbij opgemerkt dat iedere roman slechts een gering aantal parels bevat, met wat geluk een stuk of tien, met veel geluk. Maar je redt het zelfs met vier of vijf, als ze voor jou krachtig genoeg zijn, als ze je in vervoering brengen, als je voelt dat ze zo groot zijn dat je ze niet binnen kunt houden en je tegen jezelf zegt: dit moet ik vertellen. Want je denkt dat de betreffende scène in jou zal ontploffen als je dat niet doet en dat er dan stoom uit je oren zal komen.

En bij die roman uit 1984 gingen de lampen van de kermis plotseling uit. De noodzaak, de betovering en de rillinkjes waren verdwenen. Het was een echte abortus, en bovendien een zo late – metaforisch gezien na een maand of vijf – dat mijn literaire gezondheid een klap kreeg. Ik kwam terecht in wat de Chileense schrijver José Donoso *La Seca* noemde, de droogte, en bijna vier jaar lang kon ik niets meer schrijven. Een vreselijke hel, want doordat ik het schrijven kwijtraakte, raakte ik de band met het

leven kwijt. Ik was lusteloos en voelde een grote afstand tussen mij en de werkelijkheid. Alles was grijs en dof, alsof ik niet meer enthousiast kon zijn over wat ik meemaakte als ik het niet kon uitdrukken in woorden. Het is goed mogelijk dat Fernando Pessoa hierop doelde in de volgende beroemd geworden verzen: 'De dichter is een veinzer./ Hij veinst zo volledig./ Dat hij zelfs veinst dat hij pijn is./ De pijn die hij echt voelt.' Misschien is een schrijver wel een min of meer gestoorde figuur die zijn eigen pijn niet kan voelen als hij die niet *veinst* of met woorden construeert. Met woorden die dingen een plek geven en volledig maken, woorden die troosten, die kalmeren, die je doen voelen dat je leeft.

Ik denk niet dat mijn verhaal over de jungle net zo dood is als de roman uit 1984 die me uiteindelijk blokkeerde. Ik wil graag geloven dat bij dat verhaal simpelweg sprake is van gebrek aan harmonie tussen het onderwerp en mij, dat ik op dit moment gewoon iets anders wil vertellen. Het verscheen in mijn hoofd in de maanden dat mijn man ziek was en is het meest beklemmende, wanhopige en duistere relaas dat ik ooit heb bedacht. Maar nu zie ik me niet in die jungle rondlopen. Ik wil er niet heen. Ik wil er het komende jaar niet in vastzitten, er niet vermorzeld worden.

Op dat punt bevond ik me toen ik een e-mail kreeg van Elena Ramírez, uitgeefster van Seix Barral. Ze vroeg me of ik een voorwoord wilde schrijven voor *Únicos*, een serie dunne boekjes. De tekst waar het over moest gaan was het dagboek van Marie Curie, nauwelijks meer dan een twintigtal pagina's die ze had geschreven in de twaalf maanden na de dood van haar man, die op zevenenveertigjarige leeftijd door een paard-en-wagen werd overreden en vervolgens overleed. En Elena Ramírez, die wijze magiër, schreef het volgende: 'Ik dacht aan jou omdat het een nuchtere en onbarmhartige beschrijving is van het verdriet om het verlies van haar man. Als de tekst je bevalt, denk ik dat je iets

heel moois kunt maken, over haar of over het te boven komen (als je het zo kunt noemen) van verdriet in het algemeen. Verder denk ik dat het een proloog kan worden of de hoofdttekst, met het dagboek van Curie als bijlage, afhankelijk daarvan of je door de tekst wordt gegrepen en hoe je je voelt wanneer je gaat schrijven... ik sta open voor iedere verrassing.'

Ik las het dagboek. En dat maakte indruk op me. Meer dan dat: ik raakte erdoor geboeid.

Maar dit is evenmin een boek over verdriet. Of niet alleen.

Ik kocht een stuk of zes biografieën van Madame Curie, over wie ik al wel wat wist, maar niet veel. En er begon iets amorfs te groeien in mijn hoofd. Ik kreeg zin om haar verhaal op mijn manier te vertellen. Zin om haar leven te gebruiken als maatstaf om mijn eigen leven te begrijpen, om erachter te komen wat de #PlaatsVanDeVrouw is in onze maatschappij (al heb ik het dan niet over feministische theorieën), een maatschappij waarin traditionele rollen zijn verdwenen (uiteraard voelen ook mannen zich verloren, maar dat moeras moet een van hen maar onderzoeken). Zin om rond te snuffelen in alle hoeken van de wereld, van mijn wereld, en om na te denken over een aantal #Woorden die iets in mij teweegbrengen, #Woorden die de laatste tijd als verdwaalde honden rondjes rennen in mijn hoofd. Zin om te schrijven zoals je ademhaalt. Op een natuurlijke manier, met #Lichtheid.

Toen ik klein was, kreeg ik tuberculose. Van mijn vijfde tot mijn negende ben ik niet naar school geweest, en volgens de familielegende werd ik gered door don Justo, een geweldige kinderarts en een fantastische man, die geen geld vroeg als dat er niet was. De vele bezoeken aan don Justo herinner ik me nog goed. We woonden ver weg en gingen met de bus, waarin ik altijd misselijk werd (in die tijd, toen haast niemand een auto had en men niet

vaak met gemotoriseerde voertuigen reisde, kwam het tamelijk veel voor dat mensen kotsmisselijk werden als ze in een wagen zaten). Achter in de spreekkamer had don Justo een klein kamertje met daarin het röntgenapparaat. Telkens weer, iedere keer dat hij me onderzocht, tijdens mijn ziekte en bij de controles in de jaren daarna, moest ik van don Justo in het apparaat gaan staan, met ontbloot bovenlichaam omdat hij net naar mijn longen had geluisterd. Hij zorgde ervoor dat ik goed rechtop stond, met de rug tegen het ijsskoude metaal, waarna hij het röntgenschermbild, dat ook onaangenaam koud was, naar mijn borst haalde. Met mijn kin steunde ik op de rand. Het apparaat rook enigszins naar ijzer, net als bloed, zoals ik later zou ontdekken. Don Justo en mijn moeder gingen zonder enige bescherming voor het apparaat staan, en nadat het licht uitging, begon het spektakel. Ik herinner me de duisternis in het kamertje en hoe de gezichten van de arts en mijn moeder oplichtten door de blauwe gloed van de stralen. 'Ziet u dat daar, doña Amalia?' zei don Justo, terwijl hij met zijn vinger naar een bepaald deel van mijn borst wees, 'dat gedeelte is lichter omdat de wond aan het verkalken is.' Gefascineerd door het schouwspel van mijn ingewanden bleven ze een tijdje geanimeerd staan praten, wat mij een eeuwigheid leek te duren. Ik voelde me belangrijk, maar ook ongemakkelijk en onrustig als gevolg van de duisternis en de spookachtige glans die hen in geesten leek te veranderen, om nog maar te zwijgen van het afschuwelijke idee dat ze mij van binnen konden zien. Ik heb vandaag een schatting gemaakt van de hoeveelheid straling waaraan wij zijn blootgesteld, en de rillingen lopen over mijn rug, hoewel het een geruststellende gedachte is dat don Justo bijna honderd is geworden en dat mijn moeder op eenennegentigjarige leeftijd nog steeds springlevend is. Dat gebeurde allemaal eind jaren vijftig en begin jaren zestig. Marie Curie was een kwarteeuw daarvoor overleden nadat haar lichaam was verwoest door ra-

dium. Als ik nu terugdenk aan het gezoem van het apparaat en aan de koude gloed die als een ectoplasma uit mijn borst kwam, voel ik een diepe verwantschap, een bijzondere intimiteit met die norske Poolse wetenschapster. In zekere zin heeft haar werk ervoor gezorgd dat ik kon worden onderzocht en behandeld. Om nog maar te zwijgen van het feit dat de moeder van Marie stierf aan tuberculose. En bovendien heb ik ook die blauwe gloed gezien waar Curie zo van hield! Laten we zeggen dat ik een radioactief kind was. En nu ben ik een oudere volwassene of een jonge oudere die sinds een paar jaar op twee straten afstand woont van de voormalige praktijk van don Justo, dat wil zeggen: op honderd meter van de plek waar het oude röntgenapparaat stond dat net zo rook als bloed. Tegenwoordig is het een gynaecologische praktijk. Soms heb ik de indruk dat je in het leven steeds weer op dezelfde plaatsen terugkomt, alsof het een verontrustend ganzenbordspel is.

Marie Curie was niet alleen de eerste vrouw die de Nobelprijs kreeg en tot nu toe de enige die er twee kreeg, maar ook de eerste die aan de Sorbonne afstudeerde in de exacte wetenschappen, de eerste in Frankrijk die in die wetenschappen promoveerde, de eerste die hoogleraar werd... Ze was op zo veel gebieden de eerste dat het onmogelijk is ze allemaal op te noemen. Een absolute pionierster. Een ander soort wezen. Ze was tevens de eerste vrouw die op grond van haar eigen verdiensten werd begraven in het Panthéon des grands hommes (sic) in Parijs. Op 26 april 1995 werden haar resten er met veel uiterlijk vertoon naartoe gebracht (in het Panthéon liggen overigens ook Pierre Curie en Paul Langevin, respectievelijk de man en minnaar van Marie), en in zijn toespraak benadrukte president Mitterrand, die toen al heel ziek was, 'het voorbeeldige gevecht van een vrouw' in een samenleving waarin 'intellectuele beroepen en openbare functies waren voorbehouden aan mannen'. 'Waren', zei hij. Alsof deze

ongelijkheid in de hedendaagse wereld inmiddels volledig is verdwenen. Marie Curie is echter nog steeds de enige vrouw die begraven is in het Panthéon, dat uiteraard ook nog steeds Panthéon des grands *hommes* heet. Hoe heeft deze Poolse dat in die tijd allemaal voor elkaar gekregen, zonder steun en zonder geld, helemaal alleen en tegen de stroom in? Het was een nieuwe vrouw. Een strijdvaardige vrouw. Een #Mutant. Was ze daarom altijd zo serieus, zo somber? Heeft ze daarom op alle foto's die van haar zijn gemaakt die tragische uitdrukking? Zelfs op kiekjes als de volgende, die werden genomen toen ze nog geen weduwe was. Op dit moment moet ik terugdenken aan die oude mop van de herder die een houtsnijwerk maakt, en ik zeg tegen mezelf dat dit boek misschien een tussenvorm krijgt en dat Marie tegelijk Sint-Antonius en de maagd Maria moest zijn om alles wat ze heeft gedaan te kunnen doen.

Pierre en Marie.